

I. ΛΑΚΩΝΙΑ

Α. ΜΥΣΤΡΑΣ

1. Μουσείον

Ἐκ τῶν ἀρξαμένων κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐργασιῶν¹ συνεχίσθη κυρίως ἡ προεργασία διὰ τὴν ἔκθεσιν γλυπτῶν εἰς τὴν διαμορφωθεῖσαν πέρυσι νέαν μεγάλην αἴθουσαν τοῦ Μουσείου Μυστρᾶ. Εἰς τὰς ἀποθήκας εὐρέθησαν πολλὰ τεμάχια γλυπτῶν ὁμοιάζοντα πρὸς τὰ ἤδη ἐκτεθειμένα ἢ δυνάμενα νὰ συμπληρώσουν αὐτὰ. Ἐλπίζεται ὅτι οὕτω θὰ σχηματισθοῦν ἀγνωστα ἕως τώρα σύνολα, σημαντικὰ διὰ τὴν γνῶσιν τῆς γλυπτικῆς τοῦ Μυστρᾶ.

2. Καθαρισμός

Κατεβλήθη προσπάθεια διὰ τὸν ριζικώτερον καθαρισμὸν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου Μυστρᾶ ἐκ τῆς βλαστήσεως καὶ διὰ τὴν τακτοποιήσιν καὶ ἀποκάλυψιν προσβάσεων πρὸς σπουδαῖα κτήρια τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως. Τοῦτο ἐγένετο εἰς τὰ πλαίσια γενικωτέρας μερίμνης τῆς Ἐπιμελητείας Μυστρᾶ διὰ τὴν ἀποκάλυψιν καὶ τὸν καθαρισμὸν, σταδιακῶς, τῶν παλαιῶν ὁδῶν τοῦ Μυστρᾶ, ὡς καὶ τὴν διευθέτησιν τῶν περὶ τῶν κτηρίων χώρων πρὸς καλυτέραν προβολὴν αὐτῶν καὶ διευκόλυνσιν τῆς προσπελάσεως.

Οὕτω, ἀπεκαλύφθη ἡ ἀρχικῶς λιθόστρωτος ὁδός, ἡ ἄγουσα εἰς τὸ σπίτι Λάσκαρη. Ἐπίσης ἐκαθαρίσθη καὶ ἐτακτοποιήθη τὸ πρὸ τῆς ἰδίας οἰκίας πρηνές. Ἡνοίχθη δὲ καὶ ἡ κρυπτομένη κάτωθεν θάμνων καὶ χωμάτων ἐτέρα ὁδός πρὸς αὐτὴν, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Ἁγ. Χριστοφόρου.

Ἐγένετο καθαρισμὸς καὶ διαμόρφωσις τῆς πρὸς τὸν ὄροφον τοῦ σπιτιοῦ Φραγκοπούλου ἀγούσης ὁδοῦ. Ἐτακτοποιήθη καὶ ἐκαθαρίσθη ὁ χώρος ὀπισθεν τοῦ ἐνδιαφέροντος σπιτιοῦ Ξ² τῆς συνοικίας τῆς Μητροπόλεως.

3. Στερεωτικαὶ ἐργασίαι³

Καὶ ἐφέτος, δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας καὶ φροντίδι τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως, συνεχίσθησαν στερεωτικαὶ ἐργασίαι εἰς σπουδαιότατα ἀρχοντικά τοῦ Μυστρᾶ.

α) Σπίτι Φραγκοπούλου⁴

Λόγῳ τῆς μεταγενεστέρως τοποθετήσεως δα-

πέδου ἐκινδύνευε νὰ καταπέσῃ ὁλόκληρον τὸ ἐμπρόσθιον τμήμα τῆς οἰκίας μετὰ τοῦ ὀρειοῦ « ἡλιακοῦ ». Τὸ νεώτερον αὐτὸ δάπεδον ἀφῆρέθη καὶ τὸ ἀναφανὲν παλαιὸν ἐποτίσθη δι' ἀραιὰς σιμεντοκονίας καὶ ἐπεστρώθη διὰ σιμέντου καλυφθέντος διὰ χώματος. Ἐσωτερικῶς ἐστερεώθησαν καὶ συνεπληρώθησαν τὰ ὑπάρχοντα ἐπιχρίσματα τοῦ ἰσογείου.

β) Σπίτι Λάσκαρη⁵

Μεγάλος ἦτο ὁ κίνδυνος καταστροφῆς τοῦ σπιτιοῦ ἐκ τῆς ἀπογυμνώσεως τῶν θεμελιῶν καὶ τῶν « ποδαρικῶν » τῶν τοξωτῶν σκελετῶν ἐκ τοῦ ὕλικου τῶν. Ἐστερεώθησαν ὅλα τὰ κατώτερα τμήματα τοῦ οἰκοδομήματος, συνεπληρώθησαν τόξα καὶ τινὰ ἀνοίγματα θυρῶν καὶ παραθύρων καὶ ἐκλείσθησαν ὅλαι αἱ ραγμαὶ τοῦ δαπέδου, τὸ ὅποιον ἐπεστρώθη διὰ σιμέντου. Ἐστερεώθησαν ἐπίσης αἱ ἀπολήξεις τῶν τοιχοποιϊῶν καὶ τὰ ἐπιχρίσματα τοῦ ἰσογείου. Αἱ ἐφετειναὶ στερεωτικαὶ ἐργασίαι περιέλαβον καὶ τὸ πρὸς Ν., προσηρτημένον πρὸς τὸ ἀρχοντικὸν Λάσκαρη, σπίτι, ἢ κατάστασις τοῦ ὁποῦ ἦτο ἀπελπιστικὴ⁶.

γ) Πύργος πύλης Β' (Μητροπόλεως)

Συνεπληρώθη τὸ ἄνωθεν τοῦ φυλακείου σταυροθόλιον τοῦ ἰσογείου τῆς πύλης καὶ ἐπεστρώθη διὰ σιμέντου τὸ δάπεδον τοῦ ὀρόφου.

δ) Ναὸς Ὁδηγητρίας (Ἄφεντικό)

Ἐγένετο συμπλήρωσις κεράμων τῶν στεγῶν τοῦ ναοῦ.

4. Συντήρησις τῶν τοιχογραφιῶν

Μερίμνη τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως ἀνελήφθη εὐρυτέρα προσπάθεια διασώσεως τῶν ἀξιολογωτάτων τοιχογραφιῶν τῶν ναῶν καὶ παρεκκλησιῶν τοῦ Μυστρᾶ. Συνετάγη προμελέτη ὑπὸ τοῦ εἰδικοῦ καλλιτέχνου - συντηρητοῦ κ. Φ. Ζαχαρίου διὰ τὴν συντήρησιν καὶ καθαρισμὸν τῶν τοιχογραφιῶν τῶν ναῶν καὶ παρεκκλησιῶν. Ἦδη τὸ ὑπὸ τὸν κ. Φ. Ζαχαρίου εἰδικὸν συνεργεῖον συνεχίζει τὰς ἀπὸ ἐτῶν⁷ ἀρξαμένας ἐργασίας συντηρήσεως τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου (Μητροπόλεως)⁸.

Ἐφέτος ἡ δραστηριότης τῆς Ἐπιμελητείας ἐξηντλήθη κυρίως εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ἐργασιῶν

5. Ἐ.ἀ., σ. 109-113, εἰκ. 70, 101, 102.

6. Ἐ.ἀ., σ. 113, εἰκ. 70, 101.

7. Τὸ Ἔργον 1963, σ. 195 καὶ 1964, σ. 181, 182.

8. Διὰ τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν θὰ προωθηθῇ πολὺ ἡ ὅλο κλήρωσις τῆς ἀρξαμένης ἤδη μελέτης τῆς ὑπογραφομένης περὶ τοῦ ναοῦ καὶ τῶν τοιχογραφιῶν τῆς Μητροπόλεως.

1. ΑΔ 22 (1967) : Χρονικέ, σ. 224.

2. Ἄ. Ὀρλάνδος, Τὰ Παλάτια καὶ τὰ Σπίτια τοῦ Μυστρᾶ, ΑΒΜΕ, τ. Γ (1937), σ. 113, εἰκ. 103.

3. Τὸ Ἔργον 1967, σ. 151-154, εἰκ. 163-166.

4. Ἄ. Ὀρλάνδος, ἔ.ἀ., σ. 106-109, εἰκ. 98, 99.

στερεώσεως πρὸς διάσωσιν τῶν μνημείων τῆς περιοχῆς τῆς. Οὕτω τῆ φροντίδι τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως καὶ διὰ μελετῶν, αἰτινες συνειστάγησαν ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος τῆς Ὑπερρεσίας κ. Αἰ. Βαζιργιαντζίκη, ἐξετελέσθησαν αἱ ἐξῆς ἐργασίαι διὰ τοῦ ἀρχιτεχνίτου κ. Κων. Σαμιώτη.

B. ΜΑΝΗ

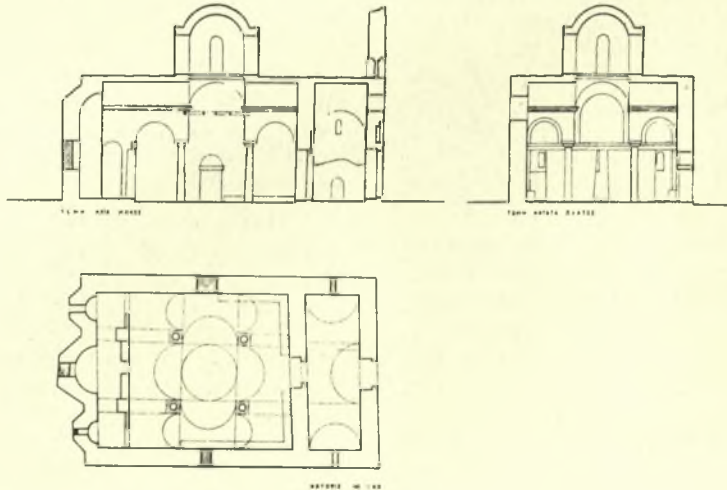
1. Ἄη - Στράτηγος, χωρίου Ἄνω - Μπουλαριοί⁹

Ὁ ναὸς εἶναι σταυροειδῆς δικιόνιος, μετὰ τρούλλου, χρονολογούμενος εἰς τὸ α' ἡμισυ τοῦ 11ου αἰ., μετὰ προσηρημένου νεωτέρου προστώφου πρὸς Δ. Ἐσωτερικῶς κοσμεῖται διὰ ἀξιολογωτάτων τοιχογραφιῶν παλαιῶν (12ου αἰ.) καὶ νεωτέρων¹⁰.

αὐτῆς, ἐφράχθησαν αἱ ρωγμαί, ἐπεστρώθη διὰ σιμέντου καὶ ἐκαλύφθη πάλιν διὰ πλακῶν (Πί ν. 155 β), προμηθέντος τοῦ μεταγενεστέρου αὐτοῦ τρόπου καλύψεως, ἐπειδὴ ἐσώζοντο ἐλάχιστα ἴχνη τῆς ἀρχικῆς διὰ κεράμων καλύψεως. Ἐπεσκευάσθη ἐπίσης ὁ τρούλλος τοῦ προστώφου καὶ ἐτακτοποιήθη τὸ δάπεδον αὐτοῦ. Ἀντικατεστάθησαν τὰ κουφώματα καὶ διεμορφώθη ἡ ἀπὸ Ν. πρόσβασις τοῦ ναοῦ.

2. Σωτήρ Γαρδενίσης¹³

Ὁ ναὸς εἶναι σταυροειδῆς δικιόνιος μετὰ τρούλλου καὶ ἀθήρκοι, χρονολογούμενος εἰς τὸν 11ον αἰ. Κατὰ τὴν Δ. πλευρᾶν φέρει προστόφον ὅπως καὶ ὁ Ἄη-Στράτηγος Ἄνω-Μπουλαριῶν, πρὸς τὸν ὅποιον καὶ γενικώτερον ὁμοιά-

Σχέδ. 1. Ἅγιος Ἰωάννης Κέριας. Κάτοψεις καὶ τομαί

Τὸ μνημεῖον εἶχεν ὑποστῆ μεγάλας φθοράς κυρίως εἰς τὴν στέγην (Πί ν. 155 α), ἡ ἐκ κεράμων κάλυψις τῆς ὁποίας εἶχε μεταγενέστερον ἀντικατασταθῆ δι' ἐντοπίων πλακῶν¹¹. Εἰς κακὴν κατάστασιν ἐδρῖσκετο ἐπίσης ὁ τυφλὸς τρούλλος τοῦ προστώφου καὶ τὸ δάπεδον αὐτοῦ.

Ἀφηρέθησαν αἱ καλύπτουσαι τὴν στέγην πλάκες καὶ ἀφοῦ ἐγένετο γενικὸς καθαρισμὸς

9. R. Traquair, *The Churches of Western Mani*, BSA 15 (1908-9), σ. 178-180. H. Megaw, *Byzantine Architecture in Mani*, BSA 33 (1932-33), σ. 151, 154, 162. Ν. Δρανδάκης, Βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι τῆς Μέσα Μάνης, Ἀθήναι 1964, σ. 17-65.

10. Ν. Δρανδάκης, ἔ.ἀ., σ. 49-61.

11. H. Megaw, ἔ.ἀ., σ. 146, ὑποσημείωσις 1.

ζει¹³. Ἐσωτερικῶς διατηρεῖ λείψανα ἐνδιαφεροσῶν τοιχογραφιῶν¹⁴. Εἶναι ἐκ τῶν ὀλίγων μνημείων τῆς περιοχῆς, τὸ ὅποιον διετήρησε τὴν ἀρχικὴν διὰ κεράμων κάλυψιν.

Ὁ ναὸς ἐδρῖσκετο εἰς κακὴν κατάστασιν. Ἡ εἰσροὴ ὑδάτων ἐκ τῆς στέγης, αἱ ρωγμαί καὶ αἱ ἄλλαι ἐκ τοῦ χρόνου φθοραὶ ἠπέιλουν μὲ κατάρρευσιν τὸ ὅραϊον μνημεῖον. Ἀφηρέθησαν αἱ κέραμοι καὶ ἐγένετο γενικὸς καθαρισμὸς τῆς στέγης. Κατόπιν ἐφράχθησαν αἱ ρωγμαί, συνεπλήρωθη ἡ περιθέουσα τὸν ναὸν ὄδοντωτῆ

12. Traquair, ἔ.ἀ., σ. 180, Pl. XII Megaw, ἔ.ἀ., σ. 154, 157, Pl. 19, 20. Δρανδάκης, ἔ.ἀ., σ. 70, σημ. 8.

13. Traquair, ἔ.ἀ., σ. 108.

14. Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ ναοῦ πρόκειται νὰ δημοσιευθοῦν ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ κ. Ν. Δρανδάκη.

ταινία καί, ἀφοῦ ἐπεστρώθη ὀλόκληρος ἡ στέγη διὰ σιμέντου, ἐγένετο ἡ ἀνακεράμωσις διὰ παλαιῶν κεράμων. Μικραὶ συμπληρωματικαὶ ἐργασίαι ἐγένοντο ἐπίσης ἐξωτερικῶς εἰς τοὺς τοίχους τοῦ ναοῦ (Πί ν. 156 α).

3. Ἅγιος Ἰωάννης, χωρίου Κέρια ¹⁵

Ὁ ναὸς εἶναι ἡμισύνθετος ¹⁶ σταυροειδῆς τετρακίονιος μὲ τροῦλλον, τρεῖς τριπλεύρους ἀψίδας ἱεροῦ καὶ νάρθηκα (Σ χ ε δ. 1). Χρονολογεῖται εἰς τὸν 13ον αἰ. Ἐμπροσθεν τοῦ Δ. τοίχου σώζονται κατὰ χώραν δύο κίονες ἀνήκοντες προφανῶς εἰς κατεστραμμένον σήμερον πρόπυλον τῆς δυτικῆς θύρας τοῦ ναοῦ. Ἡ τοιχοδομία εἶναι ἀπὸ ἐντοπίους φαιοὺς λίθους κανονικῶς λαξευμένους, μεταξὺ τῶν ὁποίων παρεμβάλλονται κατὰ ὀριζοντίας στρώσεις πλίνθοι. Αἱ τρίπλευροι ἀψίδες κατεσκευάσθησαν κατὰ τὸ σύνθητες πλινθοπερίβλητον σύστημα. Ἄλλὰ τὸ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον τῆς τοιχοδομίας τοῦ ναοῦ ἔγκειται εἰς τὴν χρησιμοποίησιν πολλῶν ἀναγλύφων τεμαχίων ἀρχαίων καὶ βυζαντινῶν (Πί ν. 156 β, 157 α) ¹⁷.

Ὁ ναὸς ἔχει δύο θύρας, μίαν πρὸς Δ. καὶ μίαν πρὸς Ν., κεκλεισμένην σήμερον (Πί ν. 157 β). Τὰ παράθυρα εἶναι ὀλίγα καὶ μικρὰ μονόλοβα ἢ δίλοβα.

Ἐσωτερικῶς σώζονται ἴχνη τοιχογραφιῶν παλαιότερων καὶ νεωτέρων ¹⁸. Ὑπάρχει ἐπίσης κτιστὸν νεώτερον τέμπλον μὲ τοιχογραφίας εἰκονίζουσας τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Θεοτόκον. Αὐταὶ φέρουν χρονολογίαν 1754 Ὀκτωβρίου 18. Τμήματα τοῦ παλαιοῦ μαρμαρίνου τέμπλου τοῦ ναοῦ διατηροῦνται ἀνωθεν τοῦ νεωτέρου κτιστοῦ καθὼς καὶ εἰς τὴν Πρόθεσιν καὶ τὸ Διακονικόν.

Ἡ στέγη τοῦ ναοῦ καλυπτομένη διὰ πλακῶν διετηρεῖτο εἰς σχετικῶς καλὴν κατάστασιν. Οἱ τοῖχοι ὅμως αὐτοῦ καὶ κυρίως ὁ Δ. καὶ ὁ Ν. ἀπογυμνωμένοι ἀπὸ τὸ ὕλικόν των, ἐκινδύνευον νὰ καταρρεύσουν. Ὅλα σχεδὸν τὰ τοξωτὰ πλαίσια θυρῶν καὶ παραθύρων εἶχον καταστραφῆ.

Ἡ στέγη ἐστερεώθη, ὅπου ἦτο ἀναγκαῖον, συνεπληρώθη τὸ πάχος τῶν τοίχων, ὥστε νὰ ἐπανεῦρον οὗτοι τὴν στερεότητά των καὶ ἐπε-

σκευάσθησαν τὰ ἐλλείποντα τόξα θυρῶν καὶ παραθύρων. Ἐσωτερικῶς συνεκρατήθησαν τὰ ὑπάρχοντα καὶ συνεπληρώθησαν τὰ κατεστραμμένα ἐπιχρίσματα ¹⁹.

4. Ἅγιοι Θεόδωροι Κάμπου Ἀβίας

Ὁ ναὸς εἶναι σταυροειδῆς δικίονιος μὲ ὀκταγωνικὸν τροῦλλον καὶ τρεῖς τριπλεύρους ἀψίδας ἱεροῦ. Ἡ τοιχοδομία τοῦ ναοῦ ἀποτελεῖται ἐκ κανονικῶς λελαξευμένων πορολίθων, μεταξὺ τῶν ὁποίων παρεμβάλλονται κατὰ ἀραιὰ διαστήματα πλίνθοι. Τὴν στέγην περιθεῖ πώρινον γείσον μὲ κυμάτια. Ἡ Δ. κεραία τοῦ ναοῦ ἐπιηκνομένη σχηματίζει εἶδος προστώφου στηριζομένου ἐπὶ δύο παραστάδων πρὸ τῆς Δ. θύρας (Πί ν. 158 α). Ἐτέρα θύρα ὑπάρχει ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς. Τὰ παράθυρα τοῦ ὀκταγωνικοῦ τροῦλλου, τῶν ἀψίδων τοῦ ἱεροῦ καὶ τῶν κεραίων εἶναι μικρὰ μονόλοβα.

Ἄξια λόγου εἶναι τὰ ἐντετεχισμένα εἰς τὸν ναὸν παλαιότερα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη :

1) Περιθύρωμα περιβάλλον τὴν Ν. θύραν, μικροτέρων διαστάσεων. Κοσμεῖται ἐναλλάξ διὰ ὀρθίων καὶ ἀνεστραμμένων φύλλων ἀκάνθης. 2) Δύο τμήματα κοσμητῶν, χρησιμεύοντα ὡς ὑπέρθυρον τῆς ἰδίας θύρας, φέροντα φυτικές διακοσμήσεις. 3) Θωράκιον, κοσμοῦμενον διὰ τετραγώνου πλαισίου περικλείοντος πλέγμα ἐκ διπλῶν ρόμβων. 4) Τμήμα στενομήκους θωρακίου κοσμοῦμενου διὰ πλέγματος ἐκ κύκλων καὶ τετραγώνων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ζῶον καὶ φυτικὴ διακόσμησις.

Οἱ κίονες τοῦ ναοῦ καὶ τὸ κιονόκρανον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζεται ἡ Ἅγία Τράπεζα, ἀνήκουν ἐπίσης εἰς παλαιότερα κτήρια. Ὁ ναὸς εἶναι κτίσμα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ²⁰, ἐσωτερικῶς δὲ κοσμεῖται διὰ τοιχογραφιῶν χρονολογουμένων διὰ τῆς κτητορικῆς ἐπιγραφῆς εἰς τὸ ἔτος 1760.

Μεγάλας φθορᾶς ὑπέστη ὁ ναὸς ἐκ τῶν σεισμῶν. Ὁ τροῦλλος ἦτο εἰς κακὴν κατάστασιν ἔτοιμος νὰ καταρρεύσῃ, μεγάλοι ρωγαὶ διέτρεχον τοὺς κατακορύφους τοίχους καὶ τὰ θολωτὰ τμήματα τοῦ ναοῦ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς.

Ἀφηρέθησαν αἱ κέραμοι καὶ ὁ σχηματίζομενος διὰ τῶν κεραιῶν σταυρὸς ἐπὶ τῆς στέγης

15. R. Traquair, ἑ.ἀ., σ. 190, Pl. XI. H. Megaw, σ. 160, Pl. 21. Ν. Δρανδάκης, ἑ.ἀ., σ. 75, σημ. 3.

16. Ὀρλάνδος, Ἅγία Τριάς Κριεζιώτη, ΑΒΜΕ, τ. Ε' (1939), σ. 8.

17. Τὰ γλυπτὰ τοῦ ναοῦ πρόκειται νὰ παρουσιάσῃ ἡ ὑπογραφομένη πληρέστερον εἰς ἰδιαίτεραν μελέτην. Βλ. καὶ ΑΑΑ I (1968), σ. 119 κ.ε., εἰκ. 2 καὶ 3.

18. R. Traquair, ἑ.ἀ., σ. 190. Ν. Δρανδάκης, ἑ.ἀ., σ. 75, σημ. 3.

19. Τὸ σχέδιον ὀφείλεται εἰς τὸν συντάξαντα τὴν μελέτην στερεώσεως τοῦ ναοῦ Ἀρχιτέκτονα τῆς Ὑπηρεσίας κ. ΑΙ. Βαζιργιαντζίκη.

20. Σ. Κουγέας, Τρεῖς κτητορικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐκ Ζαρνάτας, Χαριστήριον εἰς Ἄ. Ὀρλάνδον, τόμ. Γ', Ἀθήναι 1966, σ. 250, εἰκ. 5.

έξέθη διά δοκοῦ μετά σιδήρων, ἀφανοὺς ἐξώθεν. Ἐκλείσθησαν αἱ ρωγαί, ἐπεστρώθησαν ὄλαι αἱ ἐπιφάνειαι τῆς στέγης καὶ ὁ τροῦλλος διά μείγματος με βάσιν τὸ σιμέντον. Κατόπιν ἐτέθη εἰς τὰ κενὰ κίσηρις καὶ ἀφοῦ συνεπληρώθησαν τὰ περιθέοντα τὴν στέγην πάρινα γείσα, ἐγένετο ἡ ἀνακεράμωσις διά παλαιῶν κεράμων. Τέλος ἐκλείσθησαν αἱ ρωγαὶ τῶν τοίχων διά ἰσχυρᾶς σιμεντοκονίας ὁμοίου χρώματος πρὸς τοὺς λίθους (Πί ν. 158 β).

III. ΑΡΚΑΔΙΑ

ΓΟΡΤΥΝΙΑ

1. Μονὴ Φιλοσόφου²¹

Εἰς τὸ παλαιὸν Καθολικὸν τῆς Μονῆς, τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς τὸν τύπον τοῦ ἐγγεγραμμένου σταυροῦ, χρονολογεῖται δὲ εἰς τὸν 10ον αἰ., ἐγένοντο καὶ παλαιότερον²² ἐργασίαι στερεώσεως καὶ ἀποκαταστάσεως. Ἐπειδὴ ὁμοῦς ὁ ναὸς εὐρίσκειται κάτωθεν τοῦ βράχου, καταπίπτοντα τμήματα αὐτοῦ διαρκῶς καταστρέφουν τὰς κεράμους τῆς στέγης. Οὕτω ἐφέτος ἐγένοντο καὶ ἀλὶν ἐργασίαι κυρίως πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς στέγης. Ἐγένοντο ἐπίσης ἐργασίαι πρὸς στερέωσιν τῶν σαθρῶν προσκτισμάτων τῆς Μονῆς ὡς καὶ τοῦ περιθέοντος αὐτὴν μανδροτοίχου. Διηυθετήθη μερικῶς καὶ ἡ πρὸς τὴν Μονὴν ἄγουσα ὁδός.

2. Μονὴ Προδρόμου²³

Ἡ Μονὴ ἀποτελεῖται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τοῦ ἐντὸς τοῦ βράχου ναοῦ καὶ τῶν παλαιῶν κελλίων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τοῦ νεωτέρου ξενῶνος χρονολογουμένου εἰς τὸ ἔτος 1840 κατὰ τὴν ἐντεῖχιον ἐπιγραφὴν. Ἡ στέγη τοῦ ξενῶνος, ὑποστᾶσα μεγάλας φθορὰς ἐκ τῆς κατολισθήσεως βράχων, ἀντικατεστάθη πρὸ ἐτῶν δι' ἄλλης ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματος με ἐξέ-

χούσας τὰς ἐκ σιμέντου δοκοὺς εἰς ἀπομίμησιν τῶν παλαιῶν ξυλίνων.

Ἐργασίαι στερεώσεως καὶ εὐτρεπισμοῦ ἐγένοντο εἰς τὸν ναὸν καὶ εἰς τὸν ξενῶνα.

α. Ναὸς

Ἡ στέγη τοῦ ναοῦ ἐπεστρώθη διά μείγματος με βάσιν τὸ σιμέντον πρὸς στεγανοποίησιν αὐτῆς καὶ προστασίαν τῶν ἐνδιαφερουσῶν τοιχογραφιῶν χρονολογουμένων μεταξύ τοῦ 16ου καὶ 18ου αἰ.

Ἀποκατεστάθη τὸ κωδωνοστάσιον καὶ ἐτακτοποιήθησαν τὰ ἐξωτερικὰ ἐπιχρίσματα.

β. Ξενῶν

Ἐγένετο χρωματισμὸς τῶν ἐκ σιμέντου δοκῶν τῆς στέγης διά πλαστικὸν χρώματος τοῦ ξύλου, ὥστε νὰ καλύπτεται κατὰ τὸ δυνατόν τὸ σιμέντον.

3. Μονὴ Αἰμυαλῶν²⁴

Ἐγένοντο ἐργασίαι στερεώσεως καὶ ἀποκαταστάσεως τοῦ γνωστοῦ ὡς « Πύργου » τμήματος τῆς Μονῆς. Τὸ κτήριο αὐτὸ κατεσκευάσθη εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰ.²⁵ καθέτως πρὸς τὸ παλαιότερον συγκρότημα τῆς Μονῆς, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τοῦ Καθολικοῦ, τὸ ὁποῖον κοσμεῖται διά τοιχογραφιῶν τῶν ἀδελφῶν Δημητρίου καὶ Γεωργίου Μόσχων, χρονολογουμένας εἰς τὸ ἔτος 1608, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῶν κελλίων, ἅτινα εὐρίσκονται εἰς κακὴν κατάστασιν λόγῳ τῆς συνεχοῦς κατολισθήσεως λίθων ἐκ τοῦ ὑπερκειμένου βράχου.

Αἱ ἐργασίαι στερεώσεως καὶ ἀποκαταστάσεως τοῦ « Πύργου », ὅστις πρόκειται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ξενῶν τῆς Μονῆς, ἐξετελέσθησαν συμφώνως πρὸς μελέτην συνταγείσαν ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως κ. Αἰ. Βαζιργιαντζίκη. Ἀφῆρέθησαν αἱ κέραμοι καὶ, ἀφοῦ ἐπεσκευάσθησαν ἡ ἀντικατεστάθησαν, ὅπου ἦτο ἀπαραίτητον, τὰ ξύλα τῆς στέγης, ἐγένετο ἡ ἀνακεράμωσις διά παλαιῶν κεράμων. Ἐσωτερικῶς διηυθετήθησαν τὰ χωρίσματα καὶ ἐγένοντο νέα ἐπιχρίσματα. Τὰ ἐφαρμμένα ξύλινα δάπεδα ὡς καὶ τὰ κουφώματα τῶν θυρῶν καὶ παραθύρων ἀντικατεστάθησαν.

Ε. ΚΟΥΝΟΥΠΙΩΤΟΥ

21. Ν. Μουτσόπουλος, Ἀρχιτεκτονικὴ ἐκκλησιῶν καὶ Μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας, Ἀθῆναι 1956, σ. 19-33, εἰκ. 7-14, Τ. Γριτσόπουλος, Μονὴ Φιλοσόφου, Ἀθῆναι 1960, τοῦ αὐτοῦ, Μονῆς Φιλοσόφου τὰ δύο Καθολικά, Πελοποννησιακά, Β', Ἀθῆναι 1957, σ. 180-191, πίν. Α καὶ Η. 22. Τὸ Ἔργον 1960, σ. 246.

23. Ν. Μουτσόπουλος, ἑ.ἀ., σ. 187-194, εἰκ. 106-111, Τ. Γριτσόπουλος, Μονὴ Προδρόμου Γορτυνίας, Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ὀρθοπεδικῆς καὶ Ἠθικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας, τ. Γ' (1967), σ. 1-15 (593-600). Β. Χαραλαμπίδης, Ἡ Μονὴ Προδρόμου Γορτυνίας, Χαρτιστήριο εἰς Ἀ. Ὀρλάνδον, τόμ. Δ', Ἀθῆναι 1967-68, σ. 190-207, πίν. LXVIII-LXX.

24. Ν. Μουτσόπουλος, ἑ.ἀ., σ. 195-199, εἰκ. 113-117, Τ. Γριτσόπουλος, Ἡ παρά τὴν Δημητσάναν Μονὴ τῆς Παναγίας τῆς Αἰμυαλῶς, Ἀθῆναι 1947.

25. Τ. Γριτσόπουλος, ἑ.ἀ., σ. 22.

Μάνη : α - β. "Αη - Στράτηγος "Ανω Μπουλαριών πρό και μετά τας έργασίας

Μάνη : α. Σωτήρ Γαρδενίτσης μετά τὰς ἐργασίας, β. Ἅγιος Ἰωάννης Κέριας

Μάνη. Ἅγιος Ἰωάννης Κέριας : α - β. Λεπτομέρειαι μετὰ τὰς ἐργασίας

Μάνη : α - β. "Άγιοι Θεόδωροι Κάμπου Άβιας πρὸ και μετὰ τὰς ἐργασίας